

Linköpings stadskärna

Kulturmiljöutredning 2023

Kortversion

Linköping

Stadskärnans identitet

Linköping är stifts- och residensstaden, universitetsstaden och företagsstaden belägen invid den östgötska slätten. Stadens identitet har byggts upp och utvecklats under dess snart 1000-åriga historia. Stadskärnan är stadens historiska hjärta med tidslager från medeltid till idag.

Linköpings stadskärna är stadens historiska hjärta, centrum för mycket av stadens handel, förvaltning samt kultur- och nöjesliv. Ett av stadskärnans mest utmärkande drag är dess snart tusenåriga tradition av stiftsstad invid den östgötska slätten. Detta, och stadens roll som länets administrativa centrum, återspeglas tydligt i stadsbilden i dagens stadskärna genom det samlade institutionsområdet i stadens övre, västra del och domkyrkans dominans över siluetten. Stadens funktion som maktstad har därmed en tusenårig kontinuitet.

Linköpings identitet präglas av att den länge utgjorde en centralort med ett tillbakadraget och skyddat läge i inlandet. De långa avstånden till kusten och till farbara vattendrag gjorde att Linköpings funktion som handelscentrum länge hade framför allt lokal betydelse. Från 1100- tal till 1850-tal var Linköping först en lantligt präglad centralort som så småningom utvecklades till en förindustriell stifts- och residensstad med starka kontraster mellan domkyrkan och stadens övriga skala. Genom äldre träbebyggelse och stadsgårdar i nordisk timringstradition längs Hunnebergsgatan, Ågatan och övre Storgatan kan den förindustriella staden fortfarande upplevas.

Stadskärnan präglas, liksom många andra städer, av industrialiseringen och de förbättrade kommunikationerna under 1800- och 1900-talen. Under 1850- till 1930-talet utvecklas Linköping till en framväxande industri- och handelsstad vilket gjort avtryck genom inslag av stenstadsbebyggelse och gröna parker inom hela stadskärnan, men återspeglas kanske tydligast i den högresta stenstad som möter vid Järnvägsparken och i Vasastans enhetliga bebyggelse. Till skillnad från många andra städer infogades inte järnvägsstationen i rutnätsplanen, utan angör stadskärnan med en diagonal

Storgatan sträcker sig från det samlade institutionsområdet i väst till Stångån i öst, och utgör stadens huvudaxel. Gatan kantas av en varierad bebyggelsebild med byggnader från medeltid till idag.

esplanad. I sin planstruktur har den äldre delen av stadskärnan i ovanligt liten grad påverkats av 1800-talets stadsplaner. Många av stadens präglade kulturmiljöberättelser, såsom garnisonsstaden, lärdomsstaden, folkkrörelsernas stad och den gröna staden, tar tydligt form under denna tid och utgör karaktärsskapande inslag inom och utanför stadskärnan.

Linköpings befolkningsutveckling tog verklig fart från 1930-talet och framåt och staden utvecklades, med hjälp av dominerande arbetsgivare som Saab, till den expansiva industristad och det moderna handelscentrum som utmärkte staden fram till 1970-talet. Den snabba tillväxten från 1930-talet utmärker sig jämfört med andra svenska städer och har satt avtryck såväl inom stadskärnan som i stadsdelar utanför stadskärnan. Lilla torgets samlade centrumbebyggelse och övre Vasavägens enhetliga funktionalistiska bebyggelse är några av de mer karaktärsskapande uttrycken inom stadskärnan. Den övre Vasavägens funktionalistiska uttryck i såväl bebyggelse som i sin formklippta lindallé kontrasterar tydligt mot nedre Vasavägens esplanadkaraktär. När andra utpräglade industristäder mattades av i sin tillväxt fortsatte Linköping att expandera under 1900-talets andra hälft. Mycket tack vare stora offentliga arbetsgivare som Universitetssjukhuset, universitetet och den regionala förvaltningen. Stadens roll som trafiknod, med först Linköpings hamn och järnvägen och senare E4:an och Linköpings flygplats har även spelat en stor roll för stadens tillväxt.

Stadens viktiga relation till Stångån har växlat genom tiderna, från det ursprungliga behovet av färskt vatten och dess fördelaktiga kraft i forsen vid Stångs kvarn till mötet mellan två vatten vägar: Göta och Kinda kanal. Kanalerna öppnade för första gången staden och dess omgivning mot omvärlden, vilket gav upphov till anläggandet av en av rikets största inre hamnar i modern tid. Kajerna efter Gamla, Nya och Övre hamnen löper längs åns västra strand. Vid stranden, som nu är ett populärt promenadstråk, syns även gamla vattenpumpar, Kinda kanalkontoret och Stångs magasin samt Stångebron med mera.

Stadskärnans bärande karaktärsdrag

Stadsmiljöns bärande karaktärsdrag genom fyra grundläggande byggstenar formar stadens identitet och karaktär tillsammans med vyer samt viktiga siktlinjer. Här ges en sammanfattning av stadens bärande och mest identitetsskapande karaktärsdrag. För att stadskärnans identitet ska bäras vidare in i framtiden, och för att det särskilt värdefulla bebyggelseområdet Linköpings stadskärna inte ska förvanskas bör dessa grundstenar utgöra utgångspunkter i stadskärnans fortsatta utveckling.

Vyer, siktlinjer och landmärken

- Domkyrkans tydliga dominans över siluetten i såväl de långväga vyerna från slättlandskapet, som i siktlinjer från stadens entréer, torg, platsbildningar och gaturum inom stadsväven.
- S:t Larskyrkan som landmärke och referens i den nedre delen av staden.

Torg och allmänna platser

- Stadskärnans många torg som genom deras placering i stadsväven, utformning och inramande bebyggelse, återspeglar särskilt tydliga årsringar i stadskärnans utveckling - från det medeltida Stortorget till modernismens Lilla torget och postmodernismens Magasinstorget.
- Gångator, som i många fall anlagts i medeltida gatusträckningar, och som sammanbinder torgen.

Planstruktur

- Den historiska stadskärnans bevarade medeltida grundstruktur tillsammans med den successivt utlagda rutnätsplanen. Gatornas generella småskalighet med en bredd om 6–10 m.
- Storgatan som stadsplanens centrala axel, med långa, fria siktlinjer mot det omgivande landskapet.
- Stadsplanens tydliga årsringar som återspeglar Linköpings kraftiga tillväxt 1850–1930, med stenstadens paradgator och esplanadplanen runt Järnvägs-parken, det tidiga 1900-talets organiska och gröna gaturum.
- Bilismens och trafiksepareringens avtryck i stadsplanen, med den modernistiska Drottninggatsbacken och gångator i city.

Parker och grönsatser

- Sammanhängande parkstråk som fungerar som offentliga förrum till stifts- och residensstadens byggnader. Parkstråkens rötter i gammal odlingsmark och trädgårdar som tillhört stiftet eller slottet och som synliggör gamla stadsgränser.
- 1800-talets framväxande industristad med gröna stadsbyggnadselement, avenyer, trädplanterade gaturum och stadsparkerna Trädgårdsföreningen och Borggårdsparken.
- Parker och trädgårdar som gestaltats som en helhet kring institutions- och skolbyggnader. Katedralskolan och Berzeliiparken, Teaterparken och Seminarie-trädgården.
- Västra promenaden som löper längs stenkajer från Linköpings gamla hamnar.

Bebyggelse och arkitektur

- Det ovanligt samlade institutionsområdet runt slottet och domkyrkan med friliggande institutionsbyggnader i sammanhängande parkstråk.
- Stadskärnans modererade bebyggelseskala, från den förindustriella stadens 1–2 våningar till stenstadens 3–5 våningar. Modernismens bebyggelse som ofta inlemmats i stadens skala med endast ett fåtal högre punkthus om 6–7 våningar.
- Bebyggelsebilden, med en bred palett av årsringar och arkitekturstilar som samsas inom den historiska stadskärnan. Direkta möten mellan den förindustriella stadens bebyggelse, stenstadens nystilar och 1900-talets funktionalism och modernism.
- Påkostad bebyggelse mot torg och långgator och inslag av hörnbyggnader som utgör ikoniska referenser.
- Fond-, front- och hörnbyggnadernas variationsrikedom och betydelse för stadsbilden, skönhetsupplevelsen och stöd till orientering.

Vad utmärker stadskärnans identitet idag?

Linköpings stadskärna har formats genom dess snart 1000-åriga historia. Utvecklingen från en stilla inlandsort, säte för stift och residens för landshövding, till en dynamisk högteknologisk storindustristad och centrum för administration, sjukvård, kultur, forskning samt utbildning har skapat stadskärnans karaktär och identitet idag.

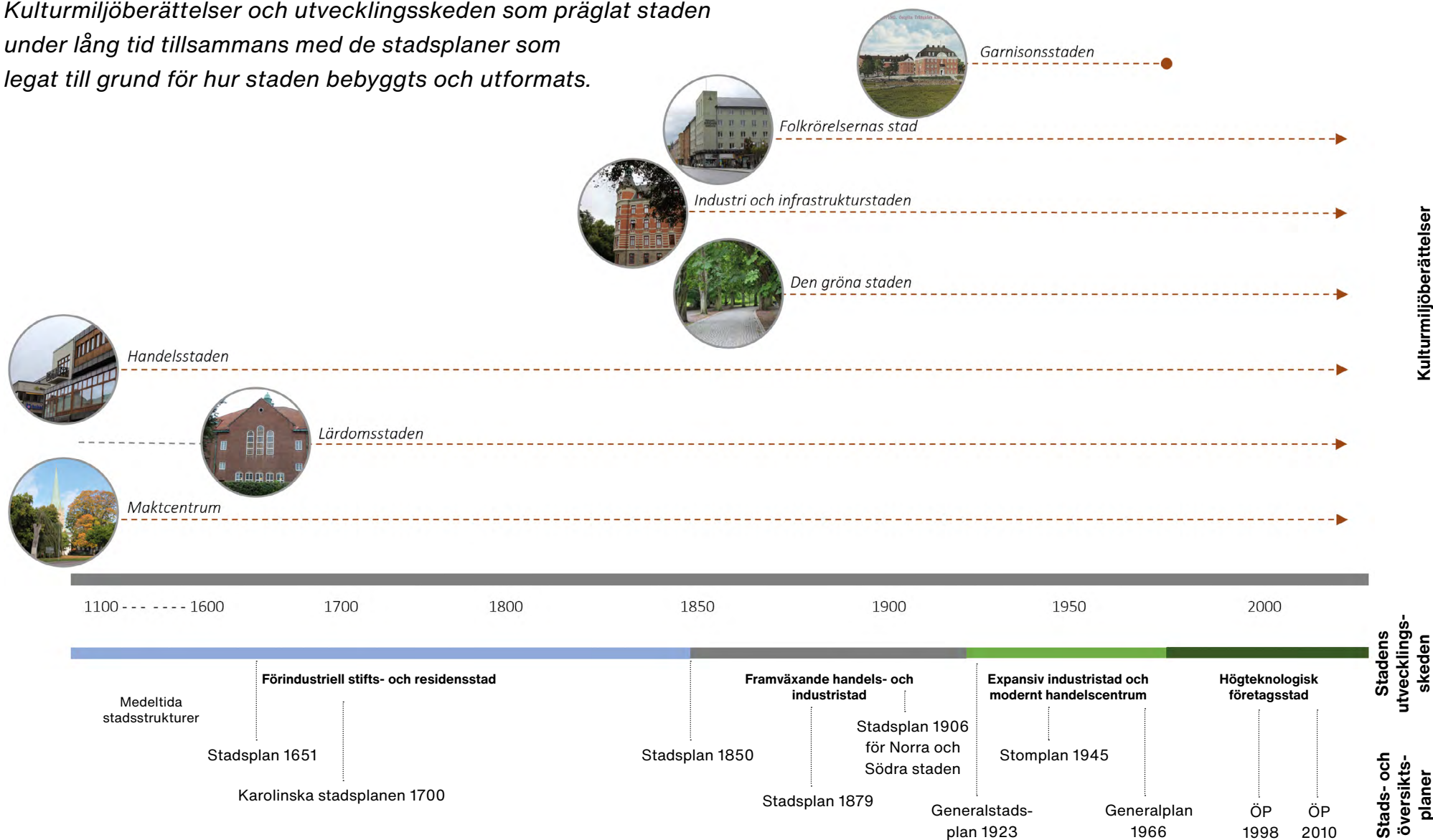
Linköping har bibehållit sin karaktär av en medelstor förvaltningsstad med ett ovanligt samlat och karaktärsskapande institutionsområde runt den medeltida domkyrkan. Medeltida gatunät med övergång i den successivt införda rutnätsplanen och stadens mittpunkt Stora torget ger, tillsammans med en blandad stadsbebyggelse, en brokig men sammansatt stadskärna med många avläsbara årsringar från stadskärnans snart 1000-åriga tidsdjup. Staden rymdes fram till 1930-talet huvudsakligen inom stadskärnan. Detta gör att en bred palett av årsringar och arkitekturstilar samsas inom den historiska stadskärnan, vilket återspeglas genom mötet mellan traditionellt byggda timrade stadsgårdar, medeltida stenhus, byggnader av varierade klassicistiska stilar och byggnader tillkomna efter citysaneringen och modernismens genombrott. Då efterkrigstidens citysanering till stora delar koncentrerades till området öster om S:t Larsgatan finns dessa direkta möten och många årsringar till stor del kvar i stadskärnan.

- Linköping är stifts- och residensstaden, universitetsstaden, företagsstaden och länets huvudstad belägen invid den östgötska slätten, med en snart tusenårig tradition som förvaltningsstad.
- En stad som från 1100-talet till 1930-talet i stort sett rymdes inom nuvarande stadskärna. Ovanligt många årsringar i bebyggelse, planstruktur och parker samsas inom stadskärnan. Direkta möten mellan den förindustriella stadens bebyggelse och planstruktur, stenstaden och modernismens stadsbyggnad skapas, inte sällan inom samma kvarter eller gaturum.
- Ett ovanligt samlat och karaktärsskapande institutionsområde runt den medeltida domkyrkan och slottet, placerade på en klack i stadens sluttande topografi.
- Den överlag modererade bebyggelseskalan och domkyrkans dominans över siluetten är mycket kännetecknande för stadens siluett, och vittnar om stadens 1000-åriga betydelse som maktstad invid den östgötska slätten.

Stadens berättelser och skeden

Kulturmiljöberättelser och utvecklingsskeden som präglat staden under lång tid tillsammans med de stadsplaner som legat till grund för hur staden bebyggts och utformats.

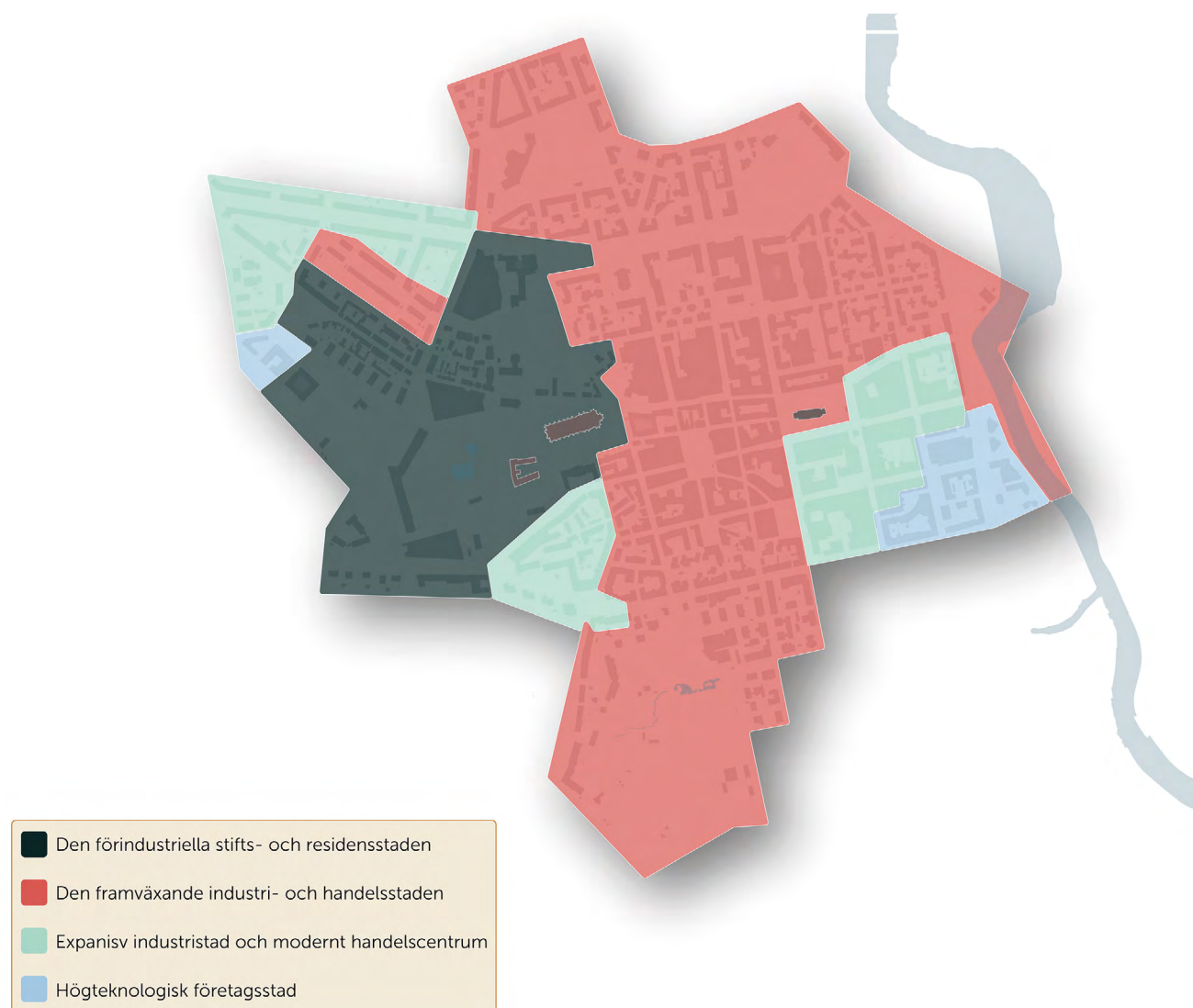

Sju kulturmiljöberättelser

De sju kulturmiljöberättelserna har präglat stadskärnan under olika långa tidsperioder. Stadens roll som maktcentrum med omgivande handelsstad har präglat Linköping från medeltid till idag. Rollen som stifts- och residensstad har dragit till sig en rad funktioner, såsom lärdomsinstitutioner, länslasarett och senare regionsjukhus samt flertalet statliga verk och regionala funktioner. Andra funktioner, såsom stadens folkrörelser och Linköpings garnison har framförallt satt avtryck under en begränsad period under 1800- och 1900-talen. En stadsmiljö är en komplex kulturmiljö, och Linköping har vuxit fram som ett resultat av såväl stadens funktioner som olika tiders arkitektoniska ideal, bostadspolitik och näringsliv.

Fyra utvecklingsskeden

Stadens utveckling kan delas in i fyra utvecklingsskeden. Utvecklingsskedena fångar de funktioner som tydligast präglat Linköping under respektive period, och den stadsmiljö som vuxit fram som resultat av dessa funktioner. De fyra bärande utvecklingsskedena har satt avtryck i stadens fysiska miljö genom såväl enskilda byggnader som bebyggelsemiljöer, plan- och grönstrukturer.

Kartan illustrerar vilket utvecklingsskede som är mest framträdande i stadskärnans olika delområden.

Landskapet är stadens spelplan

Landskapet är med sin topografi och geologi spelplanen på vilken staden växt fram. De landskapliga förutsättningarna lägger på så vis grunden för stadens karaktär och identitet.

Stadens geografiska läge i länet

Linköping ligger centralt placerat i mötet mellan den östgötska slätten och ett mer kuperat backlandskap som i söder övergår i det östgötska mosaiklandskapet. Det flacka slättlandskapet sträcker sig tvärs genom länet och begränsas tydligt i norr av det stora förkastningssystemet från Bråviken via Glan och Roxen till Vättern. Utöver den väst-östliga förkastningsbranten präglas länet av sprickdalar som löper diagonalt genom länet i NV-SO riktning och som ofta sammanfaller med vattensystemen.

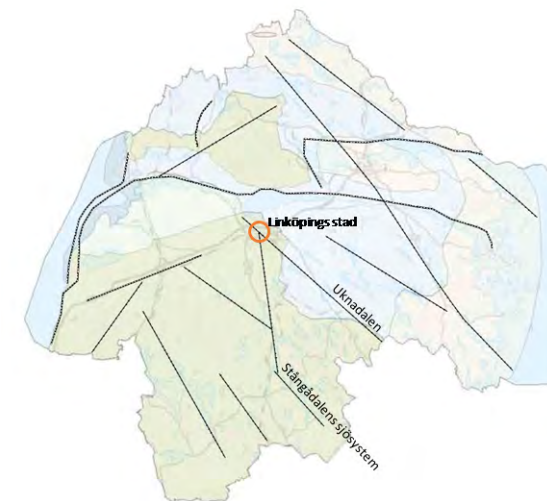
Linköping är placerat i mötet av två sprickdalar, där den sydostliga sträcker sig ned mot Uknadalen och Loftahammars skärgård och den sydliga längs med Stångådalens sjösystem. Dessa höjdförhållanden gör

att staden vilar på en diagonalt orienterad höjdrygg. Stadens läge invid den i övrigt flacka slätten gör att stadens siluett med Domkyrkans torn är väl synlig från såväl omgivande infrastruktur som landskap.

Stadens topografi

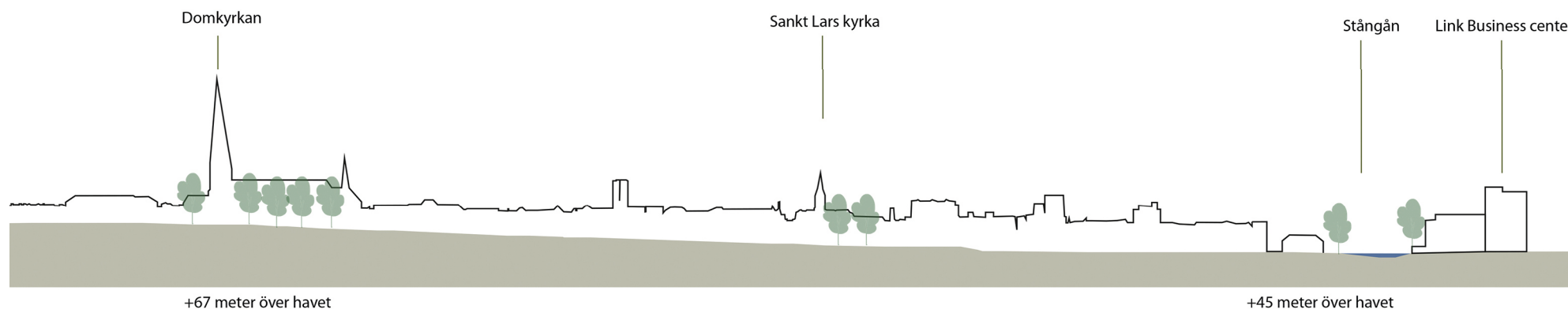
I stadsmiljön märks den diagonalt orienterade topografin genom att stadskärnan i sin helhet sluttar ned mot Stångån, belägen i landskapets lägsta punkt. Övergången till backlandskapet löper i nordvästlig – sydöstlig riktning i stadskärnans sydvästra utkant. Här finns inslag av berg i dagen och bitvis kraftiga höjdskillnader som tydligast märks vid Kjettilberget, Galgeberget, Kanberget, Lektorshagen och Magistratshagen. Höjdstråken har delvis sparats som grönområden, och utnyttjats för byggnader som utkikstornet Belvederen i Trädgårdsföreningen och vattentornet på Kanberget.

Stadens sluttande topografi manifesterar sig tydligast i hur de öst-västliga långgatorna sänker sig ned mot Stångån. Den medeltida stadens monumentalbyggnader

Karta över förkastningar och sprickdalar som formar länets övergripande topografi. Källa: Regional Landskapsanalys för Östergötland, Länsstyrelsen Östergötland 2016.

der Domkyrkan och Slottet är belägna på en utstickande klack som utgör den historiska stadskärnans högsta punkt. Längs med Storgatan varierar byggnadshöjderna mellan två till sju våningar. Bebyggelseskalan stiger österut, men mildras av den sluttande topografin. Den övergripande skalan längs med stadens huvudaxel upplevs, tack vare topografin, som relativt jämn.

Länets huvudstad

Linköping är idag länets största stad och dess administrativa centralort sedan 1600-talet. Östergötland utmärks av ett stort antal städer, varav hela fem med medeltida grund.

Medan de medeltida städerna Skänninge, Söderköping och Vadstena har bibehållit sin förindustriella, småskaliga karaktär, med medeltida gatunät och en stor andel trähusbebyggelse om en till två våningar har Linköping och Norrköping fortsatt växa och utvecklats till moderna stadsmiljöer under 1800- och 1900-talen. Norrköping var länge länets i särklass största stad, först på 1989 gick Linköping om grannstaden.

Årsringar i bebyggelse

Kartan visar stadskärnans bebyggelse och dess årsringar.

Arkitekturstilar i bebyggelse

Medeltida stenarkitektur	Förindustriell stifts- och residensstad
Nordisk trädadsbebyggelse	
Karl Johan-stil/Empire	
Nystilar	
Schweizerstil (snickarglädje)	Framväxande handels- och industristad
Jugend	
Nationalromantik	
1920-talsklassicism	
Funktionalism och tidig modernism	Expansiv industristad och modernt handelscentrum
Modernism	
Postmodernism	Högteknologisk företagsstad
Nymodernism	

Domkyrkan som landmärke

Domkyrkan är stadens mest dominerande landmärke, och dess dominans över siluetten ingår även som ett uttryck i riksintresset Linköping. Kyrktornet och delar av byggnadskroppen präglar siluetten och fungerar starkt orienterande sett från såväl det flacka slättlandskapet runt staden som från gaturum och platsbildningar inom både staden i stort och inom stadskärnan. Även gamla vattentornet, ritat av Axel Brunskog och uppfört 1910 präglar siluetten ur ett antal vyer, medan S:t Larskyrkan framför allt dominerar sitt omedelbara stadsrum och fungerar som landmärke i fonden av Borgmästaregatan, samt längs med delar av S:t Larsgatan/Ågatan.

Från Bergdalsgatan ser man tydligt domkyrken.

Vy från Borgmästaregatan mot S:t Larskyrkan.

Stadsbildsförändringar under 1900-talet

Fram till mitten av 1900-talet fanns äldre trähusbebyggelse bevarad i relativt hög utsträckning inne i stadskärnan. Under 1950-talet inleddes den omvandlingsprocess som kulminerade under 1960-talet och som i hög grad påverkat dagens bebyggelsebild. Såväl gathus med verksamhetslokaler i bottenvåningen och bostäder i våningarna ovanför som gårdsbebyggelse revs för att ge plats åt större lokalytor för detaljhandel och kontorsverksamhet samt parkeringsytor eller parkeringshus för den växande biltrafiken. Detta gällde särskilt för kvarteren öster om S:t Larsgatan. Den brokighet som kartan visar, där varje kvarter omfattade ett stort antal mindre byggnader ersattes av kvarter bestående av en eller ett fåtal större byggnader. En skalförskjutning skedde i dessa delar i fråga om bebyggelsens fotavtryck, men höjdmässigt anpassades de nya byggnaderna till den äldre bebyggelsen. Den modernistiska bebyggelsen karaktäriseras därmed av en horisontalitet som kontrasterar mot den äldre bebyggelsens vertikala fasader.

När rivningsvågen ebbade ut hade all äldre bebyggelse, med något enstaka undantag, rivits i 14 av innerstadens kvarter. Mest påverkade av saneringsprocessen är kvarteren runt Lilla torget. Mer sammanhängande områden med 1700-talsbebyggelse finns utmed Hunnebergsgatan, kring domkyrkan och slottet liksom delar av Stora torget. Bebyggelse från 1800- och tidigt 1900-tal finns bevarat kring Hospitalstorget samt utmed Nygatan, S:t Larsgatan och Kungsgatan. Merparten av bebyggelsen i innerstaden är därmed uppförd under 1900-talet. Trots detta kan den äldre bebyggelsekaraktären upplevas på många håll inom stadskärnan. Den står för merparten

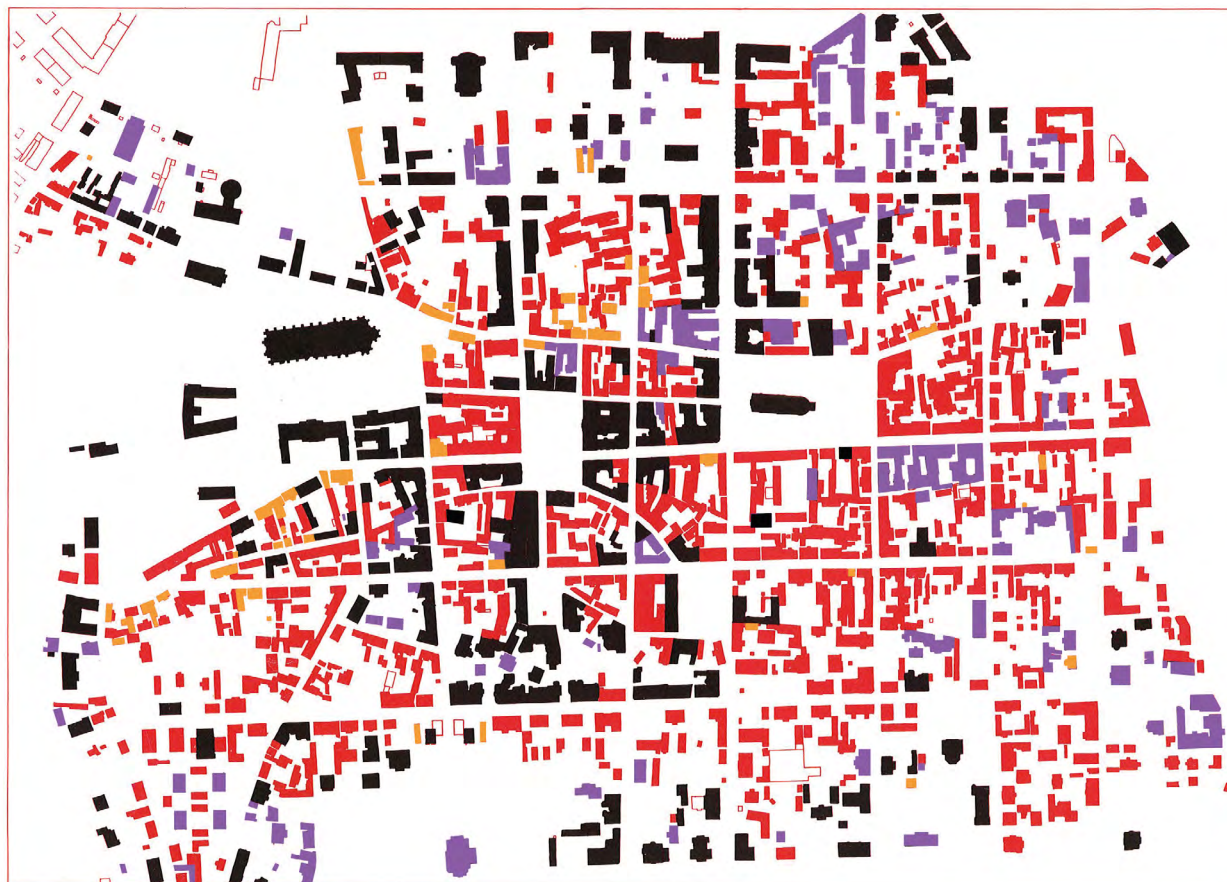
Avriven bebyggelse 1974 - 2021
Avriven bebyggelse 1930 - 1974
Återstående bebyggelse uppförd före 1930

Flyttad bebyggelse till Gamla Linköping

Linköpings stadskärna

av stadens långa kontinuitet och skönhet, vilket bidrar till att Linköping kan fortfarande ses som en av landets äldsta städer.

Stadskärnans karaktärsområden

Stadskärnan har delats in i tolv karaktärsområden. Principen för indelningen är att ett karaktärsområde genom både sina fysiska egenskaper, såsom planstruktur, bebyggelse eller skala, och/eller historisk funktion eller ursprunglig stadsplaneidé har gemensamma nämnare. Syftet med karaktärsområdesindelningen är att bryta ned stadsbilden i mer greppbara avsnitt där det preciseras vilka karaktärsdrag som har ett kulturhistoriskt värde och hur dessa bör värnas.

För varje karaktärsområde ges en sammanfattad beskrivning av miljöns kulturhistoriska värde och en beskrivning av miljön i sin helhet.

Utredningsområdet i sin helhet är sedan förut utpekat som ett särskilt värdefullt bebyggelseområde och får inte förvanskas enligt Plan- och bygglagen 8 kap 13§. De värdebärande karaktärsdrag som identifierats för respektive karaktärsområde utgör en precisering av det särskilt värdefulla bebyggelseområdet och ett stöd för hänsyn vid förändringar enligt 2 kap i PBL.

1. Järnvägsmiljön och esplanadstaden.
2. 1910-1920-talets stenstadsbebyggelse med trädgårdsstadsinspirerad stadsplan.
3. Den modernistiska paradgatan Vasavägen.
4. Konsistoriegatan: 1920-tal med gröna förgårdar.
5. Den småskaliga Hunnebergsgatan.
6. Kyrkans och statens maktcentrum: Friliggande institutionsbyggnader i park.
7. Den historiska stadskärnan.

8. Den lågmälda Kungsgatan.
9. Det moderna city.
10. Bilism och modernism längs Drottninggatsbacken.

11. 1800-talets offentliga gröna rum: Trädgårdsföreningen.
12. Millennieskiftets nya bostadsområden.

Linköping är Sveriges femte största kommun sett till befolkningsmängd (2021), och tätorten utgör landets sjunde största stad. Staden utmärker sig idag som en betydande universitetsstad, centrum för den regionala sjukvården och förvaltningen och en högteknologisk företagsstad med såväl storindustrier som ett stort antal småföretag. Många av företagen är kunskapsintensiva och andelen högutbildade i staden är stor. Karaktären av tjänstemannastad kopplar tillbaka till stadens långa tradition av stifts-, residens- och skolestad.

Linköpings kommun har tagit fram en analys av kulturmiljön i stadskärnan

Staden möter den snabba förändringstakten av stadskärnans funktioner och den starka vilja som finns att investera i och utveckla stadskärnan.

Inför förändringarna av stadskärnan finns ett behov av ett aktuellt och fördjupat kunskapsunderlag om kulturmiljön i staden.

Syftet är ett kunskapsunderlag för kulturmiljö som:

- skapar en övergripande förståelse för stadskärnans grundläggande kulturvärden och identitet.
- underlättar fortsatt utveckling av Linköpings stadskärna med dess identitet och attraktivitet.
- skapar förutsägbarhet vid förändringar, kompletteringar och underhållsåtgärder.

Den här skriften är en kortversion av rapporten där vi presenterar de huvudsakliga budskapen.

Linköping

Kontakt Linköping

linkoping.se/kontakt

013-20 60 00